

зафіксувались принципи існування вищої професійної освіти, методи і форми здійснення навчального процесу, відповідне нормативне, кадрове, методичне, матеріальне та ін. забезпечення. Головними принципами роботи стали централізація, уніфікація, контроль. В 1984 р. в УРСР діяло 146 ВНЗ. В тому числі: університетів 9, технічних ВНЗ – 50; сільськогосподарських ВНЗ – 17; ВНЗ з економіки і права – 10; педагогічних інститутів – 30; медичних і ВНЗ з охорони здоров'я – 15; ВНЗ з фізкультури і спорту – 3; культури і мистецтва – 12. До цієї мережі можна зарахувати і 25 філіалів ВНЗ.

З 1900/1991 рр. – до сьогоднішнього часу триває черговий етап розвитку вищої професійної освіти який нагадує період 20–30-х рр. Це період певної кризи і пошуків нових принципів і методів функціонування вищої професійної освіти. На 2013 р. в Україні, за рейтингом Міністерства освіти і науки України (літо, 2013 р.), функціонує 304 ВНЗ. Серед них класичних університетів 29; технічних університетів – 26; технологічних, будівельних і транспортних – 31; педагогічних, гуманітарних, фізичного виховання і спорту – 31; культури, мистецтва, дизайну – 17; охорони здоров'я – 16; аграрних – 20; економічних, фінансових і управління підприємством – 21; з права – 16. Це вищі навчальні заклади що знаходяться в державній і комунальній власності. Рейтинг фіксує 76 приватних ВНЗ і 21 відокремлений структурний підрозділ. Загальна кількість ВНЗ III – IV рівня акредитації від 380 до 401. Із них в рейтинг «ТОП – 200», входить, звичайно, – 200; в рейтинг «Компас» – 232 ВНЗ, в рейтинг WEBOMETRICS (літо, 2013 р.) – 306 ВНЗ.

Добровольська В. А.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЕПАРХІАЛЬНИХ ЖІНОЧИХ УЧИЛИЩ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У II ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Головним завданням української системи освіти є формування всебічно розвинутої особистості, створення умов для самореалізації кожної особистості як громадянина України. Однією з проблем сучасного освітнього процесу є відсутність цілісної системи виховання, фізичного, морального і духовного розвитку і соціалізації дітей та молоді. Завдання виховання на перший план висуває християнська педагогіка. При цьому під процесом виховання християнська педагогіка розуміє формування духовно зрілої особистості.

Православна освіта в минулому була суттєвим компонентом формування духовності українського народу. Сьогодні інтенсивний розвиток релігійно–церковної сфери сприяє швидкому кількісному зростанню закладів духовної освіти. Православна освіта переживає процес свого становлення, тому вивчення досвіду діяльності духовних шкіл вважаємо дуже важливим.

Автор дослідження торкається основних моментів діяльності одного з типів жіночих навчальних закладів Півдня України – епархіальних жіночих училищ, з'ясує причини їх виникнення, аналізує місце цих

шкіл у суспільному житті країни. В українській сучасній історіографії цій проблемі приділяється мало уваги.

В ряді нарисів з історії розвитку освіти в Російській імперії взагалі, і в Україні зокрема, жіноча духовна освіта розглядається опосередковано, не як основна проблема (Ю.Лопатін, В.Мирончук, Л.Клевака) [6;7]. Науковий інтерес становлять праці з історії жіночої освіти, у тому числі й духовної [2;4;5]. Вчені К.Тургенєв, Т.Липовська, В.Мирончук, Д.Грозний аналізують історичний розвиток мережі жіночих шкіл Півдня України, вплив специфіки регіону на формування мережі духовних закладів освіти [1;3;14]. Метою даного дослідження є спроба з'ясувати вплив демократичних реформ 1860–70-х рр. на систему жіночої освіти; розглянути мережу єпархіальних жіночих училищ Півдня України у II половині XIX – на початку XX століття; особливості навчального процесу; зміст виховання учениць; визначити роль держави, міських органів влади у справі матеріального утримання єпархіальних училищ.

У II половині XIX століття в Російській імперії за ініціативою імператора Олександра II проводилися демократичні реформи. Більшість українських земель були у складі імперії, тому перетворення в освіті проводилися в межах освітніх реформ, пов'язаних із розвитком індустріального суспільства.

Православна церква була частиною монархічної держави, виконувала цілий ряд державних функцій. Російська імперська ідеологія базувалася на ідеї: «православ'я – самодержавство – народність», яка була сформована міністром народної освіти С. Уваровим.

Найактивнішим у справі розповсюдження освіти був Синод. Розбудова мережі духовних навчальних закладів Півдня України мала свої відмінності та особливості. По-перше, віддаленість від центру та нестабільне військово-економічне становище регіону зумовило більш пізній термін впровадження реформ у порівнянні з центральними районами держави; по-друге, велика кількість й строкатість переселенців різних віросповідань, що оселилися на півдні імперії, обумовили й варіативність змісту духовної освіти та більш толерантне ставлення до іновірів; по-третє, краще матеріально-економічне становище південноукраїнських селищ у порівнянні з центральноросійськими наклало свій відбиток як на церковне життя взагалі, так й освітянську діяльність православного духовенства зокрема [1, с.48].

Синод контролював діяльність одного з типів середньої школи – єпархіальних жіночих училищ. Вони відкривалися у єпархіях і орієнтувалися переважно на доньок православного духовенства. Збереглися відомості про діяльність на південноукраїнських землях Таврійського, Катеринославського, Маріупольського, Одеського училищ [2, с. 94; 3, с. 280; 4, с. 77].

Єпархіальні жіночі училища створювалися за ініціативою та на кошти місцевого духовенства [5, с. 11; 6, с. 16]. Ці навчальні заклади діяли згідно Статуту єпархіальних жіночих училищ (1868). Метою навчально-виховної діяльності цих установ було дати пристойну освіту дівчатам духовного звання, відповідну їхньому майбутньому призначенню – відповідати ролі дружини служителя церкви, благопопечительної матері й виховательки

власних дітей [7, с.123]. При формуванні контингенту перевага надавалася представницям духовного стану. Викладання здійснювалося виключно російською мовою, незалежно від національної приналежності учениць.

На відміну від гімназій з їх попечительськими і педагогічними радами, внутрішнє управління жіночими училищами Синоду здійснювала Рада училища (або Правління) [8, с. 13], до складу якої входили голова Правління із священнослужителів з педагогічним досвідом, два старших викладача, як правило, духовного сану, два–три представники від духовенства єпархії, начальниця училища, пізніше під впливом революції – земські і міські діячі.

Кошти, що виділялися на утримання гімназій та єпархіальних училищ, були різними. Головними джерелами утримання Катеринославського єпархіального жіночого училища на початку ХХ століття були збори з церков і духовенства – 29% річного бюджету, надходження з прибутку свічкового заводу – 45%, плата за навчання – 16,6% [9, с.178]. Порівняємо з Одеською Маріїнською жіночою гімназією: допомога держави – 0,9% річного бюджету, міської влади – 35,8%, прибутки від плати за навчання – 63,6% [10, арк.29]. Отже, матеріальна допомога Синоду власним школам була кращою, ніж допомога Відомства установ імператриці Марії Одеській гімназії.

Навчальний курс тривав спочатку шість років, з 1900 р. з'явився додатковий сьомий клас. До першого класу приймали дітей віком не менше 10 років усіх станів. Небажання священників бачити своїх доньок у світських закладах, нестача місць у світських школах призвели до формування контингенту єпархіальних училищ в основному за рахунок духовенства. До того ж плата за навчання в Одеському єпархіальному жіночому училищі була від 45 до 75 крб., а для дітей інших станів більшою [11, с.141]. Так, у 1903–1904 н.р. 97,5% учениць Одеського жіночого єпархіального училища були доньками священно- і церковнослужителів [11, с. 141]. Порівняємо із кількістю осіб духовного стану серед гімназисток: в Одеській Маріїнській гімназії – 5,1%, Сімферопольській жіночій гімназії В.Станишевської – 3,3% доньок духовенства від загальної кількості вихованок [12, арк. 103; 13, арк.37зв.]. Отже, незважаючи на дозвіл приймати до єпархіальних училищ представниць всіх станів, керівництво працювало за старими порядками (ці школи – для духовенства).

У навчальній програмі спостерігався пріоритет релігійних дисциплін. З предметів обов'язковими в жіночих єпархіальних училищах вважалися наступні: Закон Божий – історія Старого і Нового Заповіту, просторовий катехізис пояснення богослужіння, церковна загальна і російська історія; російська мова, російська словесність і практичне ознайомлення із слов'янською мовою; арифметика і загальні підстави геометрії; географія загальна і російська; цивільна історія – загальна і російська; загальні необхідні відомості з фізики; педагогіка; чистописання; церковний спів [14, с. 37]. Викладання церковного співу відрізнялося від викладання в світських навчальних закладах і проводилося в строго релігійно–православному дусі. Згідно плану 12 годин на тиждень було відведено цьому предмету [14, с. 38–39].

Крім того, дівчата обов'язково навчалися тільки в позаурочний час шиттю, крою, в'язанню, домашньому господарюванню. З 1888 р., за розпорядженням Синоду, в Одеському єпархіальному училищі було запроваджено навчання шиттю і лагодженню церковного одягу та інших обладнань церковної ризниці [14, с. 37]. Необов'язковими вважалися музика, малювання і новітні мови. В деяких училищах дівчата опановували гру на роялі, скрипці [7, с. 123–124].

Вихованки самі шили собі білизну, плаття, прибирали кімнати, готували обіди, займалися садівництвом та іншими домашніми справами. В світських навчальних закладах ця сторона виховання залишалася без уваги [14, с. 37].

В єпархіальних училищах до завдань навчання, окрім фізичного, морального, розумового розвитку учениць, додається підготовка до педагогічної діяльності, відбувається змістовне насичення змісту освіти педагогікою, дидактикою. У 1874 р. прийнято «Положення про педагогічні класи», в якому влада поставила перед школою завдання створити додаткові педагогічні класи з метою підготовки домашніх наставниць і учительок [7, с.124]. В основу підготовки учениць покладена «Програма педагогіки для спеціальних класів жіночих навчальних закладів» (1870 р.), розроблена К.Ушинським, за якою збільшувалася кількість годин, відведених на практичні заняття з педагогіки, а випускні екзамени включали: усні відповіді, твори на педагогічну тематику, проведення уроку [7, с.124].

З 1909–1910 н.р. згідно Положення Синоду про педагогічні класи в єпархіальних училищах, термін навчання в них збільшився на два роки, бо за рік неможливо було здобути загальноосвітню підготовку вчителя народної школи, враховуючи великий обсяг релігійних дисциплін у навчальних планах єпархіальних жіночих училищ.

Таким чином, у II половині XIX століття на Півдні України царським урядом були відкриті єпархіальні жіночі училища. Незважаючи на оголошену всестановість, орієнтовані вони були на дітей духовенства. Головний акцент було зроблено на вихованні учениць. У навчальній програмі домінували релігійні дисципліни, тому кількість цих шкіл на Півдні України була незначною (Таврійське, Катеринославське, Маріупольське, Одеське училища).

Література:

1. Тургенев К. О. Специфіка історичного розвитку мережі духовних навчальних закладів в Південній Україні у 1734–1881 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. XXVIII. – Запоріжжя, 2010. – С.45–49.

2. Сухенко Т.В. Середня жіноча освіта в Україні (XIX – початок XX ст.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 2000. – 183 с.

3. Липовська Т.Д., Мирончук В.Д. Жіноча освіта на Катеринославщині (60–і рр. XIX – поч. XX ст.) // Наддніпрянський історико–краєзнавчий збірник. – Вип.1. – Дніпропетровськ, 1998. – С.277–282.

4. Шушара Т. З історії розвитку жіночої освіти // Рідна школа. – 2005. – №6. – С.76–77.

5. Тронько Т.В. Діяльність органів державної влади в галузі жіночої середньої освіти в Наддніпрянській Україні II половини XIX століття: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький держ. ун–т. – Запоріжжя, 2001. – 19 с.

6. Лопатін Ю.А., Мирончук В.Д. Розвиток освіти у пореформену добу // Історія Дніпропетровського національного університету / За ред. М.В. Полякова. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського університету, 2003. – С.12–21.

7. Клевака Л. Етапи навчально-виховної діяльності жіночих навчальних закладів Полтавської губернії (друга половина XIX – початок XX століття) // Педагогічні науки. Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. – № 3 (56). – Полтава, 2012. – С.121–127.

8. Личный состав служащих в духовно-учебных заведениях Екатеринославской епархии // Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1902.–№27.– С.13–16.

9. Отчет о состоянии Екатеринославского епархиального женского училища за 1909–1910 уч. год по учебно-воспитательной части // Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1911. –№9. – С.174–178.

10. Державний архів Одеської області (ДАОО).–Ф.47.–Оп.1.–Спр.5663.–Арк. 29.

11. Отчет о состоянии Одесского епархиального женского училища в учебно-воспитательном отношении за 1903/4 уч. год // Херсонские епархиальные ведомости. – 1905. – №10.–С.137–144.

12. ДАОО. – Ф.47. – Оп.1. – Спр.5651. – Арк. 103.

13. Державний архів при Раді Міністрів Автономної Республіки Крим. – Ф.106. – Оп.1. – Спр.15. – Арк.37 зв.

14. Грозний Д.А. Жіноче епархіальне училище в Одесі (середина XIX – початок XX ст.) // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: Історія. Вип.5. – Одеса, 2005. – С.33–42.

Завальнюк О. М.

ПОЗИЦІЯ ПРОФЕСУРИ І ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СТАРИХ ВИШІВ УКРАЇНИ У1918 р.

Падіння царизму, революційна демократизація суспільно-політичного життя Росії загалом активізували національні громадсько-політичні сили, які висували, зокрема, вимогу щодо надання усій освітній системі, що обслуговувала українців, національного характеру. Із відновленням української державності (УНР, Українська Держава) це питання перейшло в площину реальної політики, яку треба було виробити і провести в життя, не руйнуючи існуючих вишів. Особливої гостроти проблема набула навесні 1918 р., коли Міністерство народної освіти (МНО) взялося за об'єднання двох київських університетів – св. Володимира і українського (народного).

На початку квітня 1918 р. для вирішення цієї проблеми було створено Комісію у справах вищої школи в Україні (інша назва – Погоджувальна комісія) під головування товариша міністра народної освіти П.І.Холодного. До її складу увійшли професори обох навчальних закладів і представники МНО, яким запропонували обміркувати підготовлений проект об'єднання двох вишів в утравістичний державний університет св. Володимира з українським діловодством. Професори університету св. Володимира (5 осіб на чолі з ректором Є.В.Спекторським) не погоджувалася на об'єднання закладів. Їх підтримав Перший з'їзд представників вищих навчальних закладів України (14–17 квітня 1918 р.), у якому взяли участь 18 делегатів